

**ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ОСОБИ ТА ПРАВА
НА ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА КРАЇН
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

**PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS
AND VIRTUAL ASSET RIGHTS IN THE DIGITALISATION ERA:
A COMPARATIVE ANALYSIS
OF EUROPEAN UNION LEGISLATION**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ТЕОРІЇ
ТА ПРАКТИКИ ПРАВОСУДДЯ

**ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ОСОБИ
ТА ПРАВА НА ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ
В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА
КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Монографія

*За редакцією
проф., д.ю.н. С.Б. Булеци,
проф., д.ю.н. М.В. Менджул*

Ужгород – 2024

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY
FACULTY OF LAW
RESEARCH INSTITUTE OF THEORY
AND PRACTICE OF JUSTICE

**PERSONAL NON-PROPERTY RIGHTS
AND VIRTUAL ASSET RIGHTS IN THE
DIGITALISATION ERA:
A COMPARATIVE ANALYSIS OF EUROPEAN
UNION LEGISLATION**

Monography

Edited by
Prof., Doctor of Law S.B. Buletsa,
Prof., Doctor of Law M.V. Mendzhul

Uzhhorod – 2024

Автори:

Tomasz Mirosławski (ч. 1, р. 1), Булеца Сібілла Богданівна (ч. 2, р. 2, 3), Заборовський Віктор Вікторович (ч. 1, р. 2), Котляр Ольга Іванівна (ч. 3), Логойда Володимир Михайлович (ч. 4), Лупало Олександр Анатолійович (ч. 2, р. 7), Майданик Роман Андрійович (ч. 2, р. 1), Менджул Марія Василівна (ч. 2, р. 6), Надьон Вікторія Валентинівна (ч. 2, р. 8), Олійник Роман Богданович (ч. 2, р. 6), Ріш Філіпп Алоїз (ч. 2, р. 5), Чепис Олесь Іванівна (ч. 1, р. 3, 4), Шимон Світлана Іванівна (ч. 2, р. 4).

Рецензенти:

Гринько Світлана Дмитрівна, докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права ім. Леоніда Юзькова;

Давидова Ірина Віталівна, докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(протокол № 10 від 20 вересня 2024 року)*

О-75 Особисті немайнові права особи та права на віртуальні активи в умовах цифровізації: порівняльний аналіз законодавства країн Європейського Союзу : монографія / за редакцією проф., д.ю.н. С.Б. Булеци, проф., д.ю.н. М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2024. 356 с. ISBN 978-617-8390-48-8

Монографія розкриває результати компоративного аналізу національних правових систем європейських держав, які регулюють різні аспекти здійснення особистих немайнових прав особи та прав на віртуальні активи у контексті процесів цифровізації. У виданні висвітлено особливості правового регулювання особистих немайнових прав та права на віртуальні активи в умовах цифровізації у окремих державах Східної та Центральної Європи (Польщі, Естонії, Словаччини та Чехії), Західної та Південної Європи (Сполученого Королівства, Італії, Іспанії, Монако, Ліхтенштейні, Нідерландах, Німеччині, Швейцарії). Крім того, розкрито міжнародне регулювання цифрових прав та правове регулювання криптовалюти в ЄС. Написання та видання монографії «Особисті немайнові права особи та права на віртуальні активи в умовах цифровізації: порівняльний аналіз законодавства країн Європейського Союзу» відбулося в рамках наукового проекту молодих вчених ДБ-918 «Права на віртуальні активи та особисті немайнові права в епоху цифровізації» за фінансової підтримки Міністерства освіти і науки України.

Authors:

Tomasz Mirosławski (part 1, chapter 1), Sibilla Buletsa (part 2, chapter 2, 3), Viktor Zaborovskyy (part 1, chapter 2), Olga Kotlyar (chapter 3), Volodymyr Lohoyda (chapter 4), Oleksandr Lupalo (part 2, chapter 7), Maydanyk Roman (part 2, chapter 1), Marija Menzhul (part 2, chapter 6), Viktoria Nadon (part 2, chapter 8), Roman Oliinyk (part 2, chapter 6), Rish Philipp Alois (part 2, chapter 5), Olesya Chepys (part 1, chapter 3, 4), Svitlana Shymon (part 2, chapter 4).

Reviewers:

Hryenko Svitlana Dmytrivna, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Civil Law and Procedure of the Leonid Yuzkov Khmelnytsky University of Management and Law;

Davydova Iryna Vitalivna, Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Civil Law, National University «Odesa Law Academy».

*Recommended for publication by the decision of the Academic Council
of the SHEI «Uzhhorod National University»
(No. 10 of 20 September 2024)*

O-75 Personal Non-Property Rights and Virtual Asset Rights in the Digitalisation Era: A Comparative Analysis of European Union Legislation : monography / edited by Prof., Doctor of Law S.B. Buletsa, Prof., Doctor of Law M.V. Mendzhul. Uzhhorod: RIK-U, 2024. 356 p.

ISBN 978-617-8390-48-8

The monograph reveals the results of a corporate analysis of the national legal systems of European states regulating various aspects of the exercise of personal non-property rights and rights to virtual assets in digitalization. The publication highlights the peculiarities of legal regulation of personal non-property rights and the right to virtual assets in the context of digitalization in certain countries of Eastern and Central Europe (Poland, Estonia, Slovakia, and the Czech Republic), Western and Southern Europe (the United Kingdom, Italy, Spain, Monaco, Liechtenstein, the Netherlands, Germany, Switzerland). In addition, the article covers international regulation of digital rights and legal regulation of cryptocurrencies in the EU. The monograph «Personal Non-property Rights and Rights to Virtual Assets in the Context of Digitalization: A Comparative Analysis of the Legislation of the European Union» was written and published within the framework of the research project of Young Scientists DB-918 «Rights to Virtual Assets and personal non-property rights in the digital age» with the financial support of the Ministry of Education and Science of Ukraine.

Присвячується пам'яті доцента Вадима Олександровича Чепурнова, який пішов у засвіти 27 лютого 2024 року.

Вадим Олександрович обіймав посаду судді Перечинського районного суду Закарпатської області з 2009 року. Окрім суддівства, Вадим Олександрович викладав у Національній школі суддів України, активно займався розвитком суддівської справи в Україні. Був одним із найкращих практиків-цивілістів в Закарпатській області.

Більше 20 років був науковим працівником кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету ДВНЗ «УЖНУ». В загальному Вадим Чепурнов присвятив майже 20 років свого життя практичній, науковій та навчальній діяльності, з честю виконуючи свої професійні обов'язки. Був ініціативною, справедливою та розсудливою людиною, забезпечував належний рівень навчання студентів юридичного факультету.

Світла пам'ять про Вадима Чепурнова назавжди залишиться в серцях всіх, хто його знав. Нехай його душа назавжди знайде вічний спокій, а світлі спогади про нього залишатимуться у серцях і пам'яті усіх, з ким він поруч пройшов свій короткий, але гідний життєвий шлях.

ВСТУП	9
--------------------	----------

Частина I. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ТА ПРАВА НА ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ У ОКРЕМИХ ДЕРЖАВАХ СХІДНОЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ	11
--	-----------

Розділ 1. <i>Ai under polish law (Tomasz Miroslawski)</i>	11
---	----

Розділ 2. Особливості правового регулювання особистих немайнових прав та права на віртуальні активи в умовах цифровізації в Естонії (<i>Заборовський Віктор Вікторович</i>)	23
---	----

Розділ 3. Проблемні аспекти процесу цифрової трансформації Словачької Республіки в контексті захисту даних (<i>Чепис Олеся Іванівна</i>)	44
--	----

Розділ 4. Вплив цифровізації на особисті немайнові та майнові правовідносини у Чеській Республіці (<i>Чепис Олеся Іванівна</i>)	61
---	----

Частина II. ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ТА ПРАВА НА ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ В ДЕРЖАВАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ.....	78
---	-----------

Розділ 1. Віртуальні активи як майно за правом Англії та Уельсу (<i>Майданик Роман Андрійович</i>)	78
---	----

Розділ 2. Вплив цифровізації на регулювання особистих немайнових та майнових відносин в Італії (<i>Булеца Сібілла Богданівна</i>)	106
---	-----

Розділ 3. Законодавче регулювання віртуальних прав та особистих немайнових прав в Іспанії (<i>Булеца Сібілла Богданівна</i>)	151
--	-----

Розділ 4. Особисті немайнові права та права на віртуальні активи за законодавством Князівства Монако (<i>Шимон Світлана Іванівна</i>)	167
---	-----

Розділ 5. Права на віртуальний актив «токен» за Законом Ліхтенштейна «Про токени та VT-провайдерів» від 03.10.2019 року (<i>Ріш Філіпп Алоїз</i>)	198
Розділ 6. Цифровізація немайнових та майнових правовідносин в Нідерландах (<i>Менджул Марія Василівна, Олійник Роман Богданович</i>)	220
Розділ 7. Особисті немайнові права та права на віртуальні активи за законодавством Швейцарії (<i>Лупало Олександр Анатолійович</i>)	234
Розділ 8. Особливості правового регулювання прав на віртуальні активи в умовах цифровізації у Німеччині (<i>Надьон Вікторія Валентинівна</i>)	262
Частина III. МІЖНАРОДНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ПРАВ (<i>Котляр Ольга Іванівна</i>)	279
Частина IV. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА ЇЇГО КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ (<i>Логойда Володимир Михайлович</i>)	290
ДОДАТКИ	315

ЧАСТИНА IV.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА ЙОГО КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ⁵³⁷

Інтерес української правової науки до досвіду правового регулювання віртуальних валют і такого їх різновиду, як криптовалюти, в країнах Європейського Союзу викликаний двома факторами: економіко-технологічним та юридичним. З технологічної точки зору ЄС є об'єднанням країн, які мають високий рівень розвитку техніки та технологій, а також активне впровадження інновацій в економіку. В сукупності з відкритістю економічної системи ЄС та обсягами економіки країн-членів це означає, що крипторинки на території Союзу має широкі можливості для інтенсивного і екстенсивного розвитку, що в свою чергу викликає нагальну потребу в глибокому правовому регулюванні, в тому числі в питаннях захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб. Відтак, досвід такого правового регулювання сам собою не може не бути цікавим для дослідження і, де це доцільно, запозичення українськими правниками.

Проте для українських дослідників є і юридична причина такої зацікавленості у вивченні нюансів правового регулювання крипторинку ЄС – це закріплена на рівні Конституції України мета європейської інтеграції України. З огляду на юридично зобов'язуючі положення ст. 133 та додатку XVII Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (м. Брюссель, 2014 р.)⁵³⁸ щодо наближення законодавства України до *acquis* ЄС, не можна не звертати увагу на позицію ЄС в регулюванні віртуальних активів. А надання Україні Європейською Радою 23.06.2022 статусу країни – кандидата в чле-

⁵³⁷ Логойда Володимир Михайлович, доктор філософії, викладач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ»

⁵³⁸ Повний текст Угоди див. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2820

ни ЄС⁵³⁹ взагалі перетворило процес транспозиції норм *acquis* ЄС у внутрішнє законодавство України на масштабне і повсякденне явище української правової дійсності.

Почати доречно з самої дефініції віртуальної валюти, запропонованої органами фінансового моніторингу ЄС, які визначають її як:

«цифрове вираження грошової вартості, яка не випускається центральним банком або державним органом влади, і не обов'язково прив'язана до фіатної валюти»⁵⁴⁰, але приймається фізичними та юридичними особами як засіб платежу й може передаватись, накопичуватись або торгуватись в електронний спосіб»⁵⁴¹.

Директива (ЄС) 2015/849 від 20.05.2015 «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради і Директиви Комісії 2006/70/ЄС»⁵⁴², після внесення до неї змін, містить подібне визначення віртуальної валюти:

«(18) «віртуальні валюти» означає цифрову репрезентацію вартості, яка не є випущеною або гарантованою центральним банком або органом публічної влади, не обов'язково прив'язана до законно створеної валюти і не має юридичного статусу валюти або грошей, але приймається фізичними або юридичними особами як засіб обміну, який може передаватися, зберігатися або торгуватися в електронний спосіб».

Визначення віртуальної валюти у версії ЄС є більш коректним за інші пропозиції по всьому світу (в т. ч. і український підхід), оскільки в окремих країнах віртуальні валюти вже починають набувати статусу законного платіжного засобу і ця тенденція,

⁵³⁹ Висновки засідання Європейської Ради 23-24.06.2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf>

⁵⁴⁰ *Фіатні гроші* (від лат. *fiat* – декрет, наказ, «хай буде так») – тип грошей, цінність яких походить не від власної вартості або гарантії обміну на золото чи іншу валюту, а від державного наказу про їх використання як законного, і тому обов'язкового, засобу платежу – на противагу т. з. «приватним грошам», які є добровільними (прим. авт.)

⁵⁴¹ Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції / Чубенко А. Г., Лошицький М. В., Павлов Д. М., Бичкова С. С., Юнін О. С. Київ: Baite, 2018. 826 с. URL: https://www.osce.org/files/190125_1607_ch_ALL_Inet.pdf

⁵⁴² URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/es-2015849.pdf>

ймовірно, буде посилюватися. Тому більш коректним буде просто посилання на відсутність факту централізованої емісії віртуальної валюти суб'єктами владних повноважень (в якості фіатної) та не-обов'язковість прив'язки віртуальної валюти до фіатної.

Щодо кваліфікації в ЄС криптовалюти в якості об'єкта цивільних прав, на сьогоднішній день визначення статусу криптовалюти має значення навіть для дискусії, до чієї компетенції (ЄС, його держав-членів чи спільної компетенції) слід віднести регулювання цього явища. Тобто підлягають застосуванню положення *acquis* ЄС, чи норми національного рівня держав-членів, чи обидва нормативних масиви одночасно. Відповідь на це питання слід шукати у ст. 2-6 Римського Договору про функціонування ЄС 1957 р. (в редакції Лісабонського договору 2007 р., що набрав чинності з 2009 р.)⁵⁴³, згідно з якими:

- до виключної компетенції ЄС відноситься грошова політика в зоні євро – якщо б криптовалюту визнали грошима / електронними грошима;
- до спільної компетенції ЄС та держав-членів відносяться питання внутрішнього ринку та захисту прав споживачів (субсидіарна компетенція держав-членів, якщо немає регулювання з боку ЄС), технологічний розвиток (компетенція ЄС, якщо вона не перешкоджає реалізації компетенції держав-членів), економічної політики (ЄС визначає умови координації політики держав-членів) – якщо б криптовалюту визнали іншим об'єктом цивільних прав (не грошима, в тому числі так званими приватними грошима).

Питання правового статусу криптовалюти не лише в межах ЄС, але і у світі в цілому залишається дискусійним, тому наразі позиція як на рівні блоку, так і на рівні переважної більшості держав-членів, полягає у тому, що регулювання цього правового явища входить до т. з. спільної компетенції ЄС та його держав-членів (аналогічної позиції дотримується український дослідник В. Є. Селезньов⁵⁴⁴).

⁵⁴³ Римський Договір про функціонування ЄС 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

⁵⁴⁴ Селезньов В. Є. Проблеми правового регулювання цифрових валют у ЄС. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 189-192. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2017/44.pdf

Однією з нормативних підстав для такого висновку є, зокрема, Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/843 від 30.05.2018 «Про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму та про внесення змін до директив 2009/138/ЄС і 2013/36/ЄС»⁵⁴⁵, де проведено розмежування між віртуальними валютами, грошима та електронними грошима. Так, у п. 10 преамбули до вказаної Директиви чітко зазначено, що: «(10) Не повинно бути плутанини між віртуальними валютами⁵⁴⁶, електронними грошима . . . і ширшим поняттям «грошей» . . . та ігровими валютами . . . ». Відтак, позиція тих українських науковців, які розмежовують електронні гроші з криптовалютами, підтримується не тільки національним законодавством України, але і відповідає поглядам *acquis* ЄС на дане питання.

Але витoki і обґрунтування такої кваліфікації бачимо у більш ранньому правовому документі загальноєвропейського рівня стосовно правового статусу криптовалюти – рішенні Суду Справедливості Європейського Союзу від 22.10.2015 у справі № C-264/14 «Skatteverket vs David Hedqvist»⁵⁴⁷. Це класична справа, яка вже неодноразово діставала ґрунтовне висвітлення у багатьох наукових працях, і тим не менше, дозволимо собі її стисле дослідження.

Спір виник у зв'язку з тим, що підданий Королівства Швеція Девід Хедквіст звернувся до Податкової юридичної комісії Швеції за індивідуальною податковою консультацією щодо того, чи є об'єктом оподаткування податком на додану вартість обмін фіатних грошей на криптовалюту біткоїн (надалі – BTC) і навпаки, що мав проводитися компанією заявника. Він отримав попередню податкову консультацію, що такий обмін звільняється від оподаткування ПДВ згідно з п. «е» ст. 135 Директиви Ради ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість» №2006/112/ЄС від

⁵⁴⁵ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_010-18#Text

⁵⁴⁶ ЄС наразі не використовує термін «криптовалюта», натомість використовує «віртуальна валюта» (прим. авт.)

⁵⁴⁷ Рішення Суду Справедливості Європейського Союзу від 22.10.2015 р. у справі № C-264/14 «Skatteverket vs David Hedqvist». URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=170305&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=651981>

28.11.2006⁵⁴⁸. З таким висновком, однак, не погодився податковий орган Швеції (Skatteverket), який оскаржив зазначену індивідуальну податкову консультацію до Вищого адміністративного суду Швеції. Оскільки питання потребувало доктринального тлумачення положень *acquis* ЄС, 27.05.2014 суд, у відповідності до ст. 267 Римського Договору про функціонування ЄС, вирішив звернутися за попереднім правовим висновком до Суду Справедливості ЄС у Люксембурзі. Крім зацікавлених сторін (заявника та податкового органу) у справі в якості зацікавлених осіб взяли участь також Уряди Королівства Швеція, Федеративної Республіки Німеччина та Естонії (шляхом подання до суду власних письмових позицій по суті справи).

Питання, поставлені Вищим адміністративним судом Швеції перед Судом Справедливості ЄС, звучали наступним чином:

1. Чи вважаються операції з обміну віртуальних валют⁵⁴⁹ на традиційні валюти постачанням послуг за винагороду згідно зі змістом ст. 2 Директиви Ради ЄС № 2006/112/ЄС від 28.11.2006?

2. Якщо такі операції вважаються постачанням послуг за винагороду, чи звільняються вони від оподаткування ПДВ згідно зі ст. 135 Директиви Ради ЄС № 2006/112/ЄС від 28.11.2006?

Нагадаємо, що відповідно до вищезгаданої ст. 135 Директиви (зокрема п. «е») держави-члени звільняють від оподаткування такі операції:

«(е) операції, в тому числі передавальні, що пов'язані з валютою, банкнотами й монетами, котрі використовуються як законний засіб платежу, за винятком предметів колекціонування на кшталт золота, срібла та інших металевих монет і банкнот, котрі зазвичай не використовуються як законний засіб платежу, або нумізматичних монет».

У винесеному 22.10.2015 рішенні Суд Справедливості ЄС зробив ряд правових висновків щодо правової природи криптовалюти та оподаткування податком на додану вартість операцій з нею,

⁵⁴⁸ Директива Ради ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість» №2006/112/ЄС від 28.11.2006. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_928/para0656#0656

⁵⁴⁹ Поняття «віртуальна валюта» і «криптовалюта» часто отожднюються, в тому числі і у даному рішенні суду, хоча і на рівні інших органів ЄС, і на дослідницькому рівні є заперечення щодо цього, оскільки поняття «віртуальна валюта» є ширшим (прим. авт.).

однак у специфічний спосіб – суд більш чітко визначив, чим вказаний об'єкт цивільних правовідносин не є, водночас залишивши можливість законодавцю як рівня держав-членів, так і загальноєвропейського рівня визначити в перспективі остаточну кваліфікацію криптовалюти з точки зору права⁵⁵⁰. Отже, згідно з висновками суду:

- BTC не можна визнати електронними грошима у їх традиційному розумінні, оскільки не існує єдиного емітента віртуальної валюти (натомість вона створюється мережею за допомогою спеціального криптографічного алгоритму) і, на відміну від електронних грошей, віртуальній валюті притаманні власні одиниці обліку (наприклад, 1 BTC) – п. 11, 12 рішення;
- BTC також не можна вважати матеріальним майном в розумінні ст. 14 Директиви Ради ЄС № 2006/112/ЄС від 28.11.2006, оскільки віртуальна валюта може виступати виключно в ролі платіжного засобу – п. 24 рішення;
- Хоча BTC-адреси і є аналогами банківських рахунків, однак все ж сама віртуальна валюта BTC не може вважатися ані поточним банківським рахунком, ані депозитним рахунком, ані платежем чи грошовим переказом. Перекази віртуальних валют можуть бути здійснені без залучення банків чи інших фінансових установ, а сам BTC виступає прямим платіжним засобом між суб'єктами розрахунків, на відміну від грошових чеків, боргових зобов'язань чи інструментів кредитування. Більше того, здійснення розрахунків між суб'єктами відповідних відносин є єдиним призначенням вказаної віртуальної валюти – п. 11, 37, 42, 52 рішення;
- При цьому віртуальна валюта BTC також не може вважатися цінним папером або інструментом, що посвідчує право особи на майно – п. 55 рішення.

Стосовно режиму оподаткування ПДВ операцій по обміну фіатних грошей на цифрові валюти, суд зазначив, що операції з обміну платіжних засобів «не відповідають визначенню і ознакам, притаманним операціям з постачання товарів» і повинні вважа-

⁵⁵⁰ Як бачимо, судді Суду Справедливості ЄС визнали найбільш зручним у проведенні даного аналізу використання т. з. методу пізнання «неті-неті» (прим. авт.)

тися операціями з надання послуг (п. 26 рішення). Таким чином, суд, в розвиток положень висновку п. 24 рішення, знову підкреслив, що віртуальна валюта не є товаром в розумінні матеріального майна. Водночас, суд (п. 49, 53 рішення) вважав, що вказані операції охоплюються п. «е» ст. 135 Директиви Ради ЄС № 2006/112/ЄС від 28.11.2006 і звільняються від оподаткування ПДВ. На думку суду: *«Операції з нетрадиційними валютними коштами, тобто такими, що не визнані законним платіжним засобом, вважаються фінансовими операціями, допоки такі валютні кошти приймаються учасниками відносин в якості альтернативи законним платіжним засобам і не мають жодного іншого призначення, крім проведення розрахунків між ними».*

Долучився до дискусії і Європейський Центральний Банк, який ще у жовтні 2016 р. заявив, що криптовалюта є скоріше засобом обігу, але не платежу⁵⁵¹.

З огляду на відсутність достатнього правового регулювання, юридичну прогалину, що виникла, вирішила заповнити Єврокомісія, що запропонувала унормувати статус криптовалюти через доповнення Директиви Європейського парламенту та Ради ЄС №2015/849 від 20.05.2015. Суть пропонуваного доповнення полягала у визнанні криптовалюти (в термінології Директиви – віртуальної валюти) цифровим виміром вартості та електронним засобом обігу. В результаті була прийнята вже згадувана вище Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/843 від 30.05.2018. Згідно з нею було розмежовано криптовалюту і інші подібні технологічні проекти, на зразок електронних грошей, централізованих віртуальних валют (таких як ігрові валюти) та дано визначення криптовалюти.

Щодо функцій криптовалюти Директива висловила обережніше, зокрема можливість використання криптовалюти у платіжних цілях була вказана побіжно, у преамбулі документу. Статус самої Директиви (на відміну від Рішень та Регламентів ЄС) також є менш жорстким для держав-членів – її норми підлягають додатковій імплементації, так званій транспозиції у внутрішнє законодавство. Тим не менше, навіть таке визнання, в сукупності з вищевказаним судовим рішенням Суду Справедливості ЄС від 22.10.2015,

⁵⁵¹ Чаплян С. Є. Правовий статус криптовалют. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. №2. С. 148-165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2018_2_17

створило цілком однозначний дороговказ для формування правозастосовної практики в межах ЄС.

Загалом тенденцією унормування статусу криптовалют на території ЄС є поступове визнання тією чи іншою мірою платіжних функцій криптовалюти, у зв'язку з чим в перспективі слід було очікувати більш детального правового регулювання цього явища на загальносоюзному рівні.

І таке регулювання було ухвалене – 30 червня 2024 р. почав застосовуватися частково, а 30 грудня 2024 р. починає застосовуватися у повному обсязі Регламент (ЄС) № 2023/1114 від 31.05.2023 Європарламенту та Ради ЄС «Про ринки криптоактивів та внесення змін до Регламентів (ЄС) № 1093/2010 та (ЄС) № 1095/2010 і Директив № 2013/36/ЄС та (ЄС) 2019/1937»⁵⁵² (надалі – MiCA, що є аббревіатурою від частини назви Регламенту – markets in crypto-assets), причому нагадаємо, що згідно з установчими актами ЄС Регламент містить норми прямої дії і не потребує транспозиції у національне законодавство, на відміну від Директиви. При цьому країни-члени до 30.12.2024 р. повинні прийняти і опублікувати свої закони та інші нормативно-правові акти, необхідні для приведення національної правової бази у відповідність положенням даного Регламенту.

Метою MiCA було заявлено уніфікацію правил для емітентів криптоактивів, а також постачальників послуг щодо криптоактивів, які досі не регламентувалися іншими актами ЄС, зокрема щодо фінансових послуг.

У сфері термінології Регламент пропонує максимально широко охоплення видів активів, використовуючи терміни «криптоактиви», аби поза межами його визначення не залишився жодний тип активів, що можуть підпадати під категорію віртуальних. Це зроблено умисно, з метою забезпечити всі такі типи активів нормативним регулюванням. Тому дефініція криптоактивів є ширшою за дефініцію, передбачену Директивою ЄС 2018/843, і звучить наступним чином:

«Криптоактив означає цифрове представлення вартості або права, які можуть бути передані та збережені в електронному ви-

⁵⁵² Пропозиції до Регламенту Європарламенту та Ради ЄС «Про ринки криптоактивів та внесення змін до Директиви ЄС 2019/1937». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0593>

гляді за допомогою технології розподіленого реєстру або подібної технології» – п. 5 ст. 3.

Регламент також пропонує умовну класифікацію криптоактивів, поділяючи їх на платіжні токени (e-money tokens), токенизовані активи (asset-referenced tokens, ART) та «інші криптоактиви» (крім двох вказаних), що і робить цей перелік невиключним.

Мотивом для регулювання, насамперед, платіжних tokenів, у матеріалах по підготовці вказаного Регламенту ЄС визнавалася потенційна загроза фінансовій стабільності і монетарному суверенітету країн ЄС з боку окремих видів криптоактивів, особливо так званих стейблкоїнів (віртуальної валюти, прив'язаної у своїй вартості до фізичних активів або певної фіатної валюти), які мали чітку платіжну природу. Автори Регламенту меншою мірою турбувалися про проблеми класичної криптовалюти (яку вони віднесли до «інших криптоактивів») – на думку економістів ЄС незабезпечені криптовалюти не мають такої широкої перспективи і не становлять загрозу монетарному суверенітету, на відміну від забезпечених (стейблкоїнів), хоча з цим можна посперечатися і розсудити у цьому питанні зможе тільки історія. Що ж до стейблкоїнів, то тут сумніви відсутні – ЄС має на меті надати організаторам їх випуску статус, аналогічний так званим установам електронних грошей, піддавати досить жорсткому і обтяжливому фінансовому моніторингу та регулюванню, а також зобов'язати їх проводити розмін монет користувачів на фіатну валюту у разі бажання користувача вийти з відповідного криптовалютного проекту. Саме ця норма, до речі, призводить до юридичних дискусій щодо правової природи стейблкоїнів – необхідний для підтримки їх стабільності централізований механізм обміну монет на активи, які їх забезпечують (наприклад, фіатну валюту) різко суперечить децентралізованій природі криптовалюти, тому прийнято відрізняти стейблкоїни від типових криптовалют (на зразок BTC) і вважати стейблкоїни певним гібридним видом криптовалюти і платіжного токена. Хоча, справедливості заради, слід відзначити, що ст. 13 Регламенту передбачає можливість виходу інвестора з криптопроекту і щодо «інших криптоактивів», хоча і з певними обмеженнями (це не стосується активів, які були допущені до торгових майданчиків, де згодом і були придбані, а також можливості виходу після закінчення оголошеного строку для зворотного викупу).

Платіжні токени, регулюванню яких присвячений розділ IV Регламенту, повинні бути відмежовані від електронних грошей, хоча схожі на них і технічно, і функціонально, прив'язані до однієї фіатної валюти і використовуються в якості платіжного засобу. Платіжний токен визначено наступним чином:

«токен електронних грошей або токен е-грошей означає тип криптоактиву, який має на меті підтримувати стабільну вартість шляхом прив'язки до фіатної валюти, яка є законним платіжним засобом» – п. 7 ст. 3.

Цікаво, що, порівняно з проектом, з цього визначення у остаточній редакції Регламенту прибрати уточнення, що основна мета платіжного токена – бути засобом обміну.

Ще одним цікавим нововведенням, що його пропонує Регламент, є встановлення принципу цивільної відповідальності постачальників криптопослуг, включно з тими, що забезпечують адміністрування та зберігання криптовалют (біржі, платформи, сервіси електронних гаманців тощо), перед власником криптоактивів за шкоду, заподіяну їх збереженості внаслідок кібератаки, злому, крадіжки, збою інформаційної системи та інших подібних інцидентів (п. 83 преамбули Регламенту). Для класичної криптовалюти це також досить історична зміна, хоча технічні аспекти такого відшкодування є досить непростими для реалізації, зокрема потребують повної ідентифікації власників криптоактивів.

Загалом Регламент встановлює правила, що охоплюють вигоди щодо розкриття інформації при здійсненні емісії криптоактивів, їх публічній пропозиції (т. з. IPO, що на крипторинку був названий ICO – initial coins offering) та допуску до трейдингових платформ; недопущенню маніпулювання ринком та зловживання інсайдерською інформацією; ліцензуванню та пруденційному нагляду за постачальниками послуг щодо криптоактивів; захисту прав споживачів. Як наслідок, з одного боку цивільні права власників криптоактивів, в т. ч. криптовалют, стали дещо більш захищеними, але зворотнім боком цього стало зменшення анонімності крипторинку (однієї з ключових переваг операцій з криптовалютою) та досить обтяжливі витрати на комплаєнс, що створює фінансові та адміністративні бар'єри для доступу до ринку суб'єктів мікро- та малого підприємництва.

Завершуючи огляд загальноєвропейського регулювання та повертаючись до тези про консенсус стосовно віднесення регулювання криптовалют до спільної компетенції Союзу та держав-членів, коротко оглянемо також національне правове регулювання статусу криптовалют окремими державами-членами ЄС. Це важливо, оскільки жодна з країн ЄС на національному рівні не визнала використання криптовалюти нелегальним (а з огляду на дію Регламенту вже, очевидно, і не зробить цього), проте підходи різних держав-членів до правової кваліфікації цього явища, поза межами загальних дефініцій Регламенту, все ще дещо відрізняються.

Федеративна Республіка Німеччина

У Глобальному крипто-рейтингу – 2023 ФРН посідає друге місце у світі і перше у Європі⁵⁵³, багато в чому завдяки досить дружній до криптоактивів юрисдикції. Так, Федеральне управління фінансового контролю ФРН та Міністерство фінансів ФРН ще у липні-серпні 2013 р. послідовно зробили висновок про те, що криптовалюта є т. з. «приватними грошима» (одиноцею вартості та засобом обліку), оскільки визнається такими учасниками відповідних правовідносин у розрахунках між собою за цивільно-правовими зобов'язаннями, а отже може використовуватися в якості заміника фіатних грошей при здійсненні платежів⁵⁵⁴. При цьому було зауважено, що криптовалюта не є електронними грошима та іноземною валютою, а відноситься до категорії фінансові інструменти. Відтак, до криптовалютних операцій у ФРН у повному обсязі застосовуються основні норми банківського законодавства та законодавства про фінансовий моніторинг, натомість специфічного регулювання криптовалюти немає. Щоправда, після транспозиції Директиви ЄС 2018/843 статус криптовалюти як облікової одиниці ставиться під сумнів (запозичено визначення, запропоноване в Директиві), але загалом відношення країни до криптовалюти як до фінансового інструменту – приватних грошей поки змін не зазнало. Варто зауважити, що позиція ФРН щодо розгляду криптовалюти як приватних грошей є найбільш логічною і юридично

⁵⁵³ URL: <https://coincub.com/ranking/q4-2022-global-crypto-ranking/>

⁵⁵⁴ Emily Spaven. Germany officially recognizes bitcoin as «private money». URL: <https://www.coindesk.com/markets/2013/08/19/germany-officially-recognises-bitcoin-as-private-money/>

обґрунтованою з усіх європейських країн та одним з кращих світових підходів, який доцільно запозичити Україні.

Німецьке законодавство дозволяє до 25% заробітної плати виплачувати у криптовалюті (це правило не стосується виплати неоподаткованого мінімуму⁵⁵⁵, який роботодавець будь-що зобов'язаний виплачувати у фіатній валюті).

Цікавим податковим правилом, яке стимулює проведення операцій за допомогою криптовалют, зокрема і криптоактивів взагалі, є те, що оподаткування операцій з криптоактивами прив'язано до моменту «виходу в фіат», тобто обміну криптоактивів на законний платіжний засіб, бо саме він може слугувати чіткою основою для оцінки бази оподаткування. Відповідно платники податків зацікавлені «залишатися в криптоактивах», в тому числі використовуючи їх в цілях економічного обміну (тобто по суті як засіб платежу).

Франція

Інша ключова країна ЄС – Франція – пройшла шлях до визначення природи криптовалюти через судову практику. Свого роду пілотною справою став судовий спір, що розглядався Господарським судом міста Нантер⁵⁵⁶, який визнав BTC нематеріальним активом, але не індивідуалізованим, а обмінним, як фіатні гроші. Це дозволило учасникам ринку криптовалют у Франції розглядати BTC в якості фінансового активу або навіть грошей, зокрема відкрило шлях для укладення з BTC договорів позики та репо.

Рішення суду, датоване 26.02.2020, стосувалося спору між французькою біржовою платформою Raymium, яка позичала 1000 BTC британській інвестиційній фірмі BitSpread незадовго до розколу між учасниками блокчейну BTC (т. з. хардфорк), коли була утворена нова криптовалюта BitcoinCash і два блокчейни (оригінальний і новий) стали жити кожен своїм окремим життям. В результаті постало питання, у якому вигляді повинна повертатися позика. Оскільки після хардфорка криптовалюта у власності позичальника була замінена її «наступником» у пропорції 1 : 1, суду

⁵⁵⁵ Розмір залежить від поділу платників податків на класи (прим. авт.)

⁵⁵⁶ Éric Benhamou. La justice française assimile le bitcoin à de la monnaie. URL: <https://www.lesechos.fr/finance-marches/banque-assurances/la-justice-francaise-assimile-le-bitcoin-a-de-la-monnaie-1182460>

потрібно було зробити висновок про погашення позики новою криптовалютою чи тією криптовалютою, в якій позика видавалася (позивач також хотів отримати вже BitcoinCash, який вважав перспективнішим, а відповідач реально отримав BitcoinCash і бажав залишити його собі, а позивачу повернути BTC, перспективи якого після розколу вважалися гіршими, оскільки існувала думка, що новий протокол BitcoinCash є більш прогресивним⁵⁵⁷). Для коректної відповіді на це питання суду довелося дати юридичну оцінку правовій природі даного явища. Кваліфікувавши BTC як родовий об'єкт, суд зробив висновок, що криптовалюта, хоч і є нематеріальним активом, але замінним, тобто за своїми ознаками не відрізняється від грошей і може бути позичена, а оскільки договір позики передбачає перехід права власності на родову річ до позичальника, то відповідач, який отримав у власність BTC, під час хардфорку отримав саме у власність нову криптовалюту (на заміну BTC), а тому має право обирати – виконати зобов'язання у валюті позики (BTC) чи у валюті-наступнику (BitcoinCash). Наслідком цього рішення, до речі, стала поява у договорах позики криптовалюти по всьому світу хардфок-застережень, коли сторони договору завчасно визначали алгоритм дій на випадок розколу у блокчейні. Питання збереження або трансформації прав боржників і кредиторів в ситуації, коли застереження в договір не внесено, залишається доволі дискусійним.

На рівні законодавства правовий статус та обіг криптовалюти у Франції врегульований двома законодавчими актами: Законом № 2019-486 від 22.05.2019, що стосується зростання та трансформації компаній⁵⁵⁸, та Ордонансом про посилення боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, що застосовується до цифрових активів № 2020-1544 від 09.12.2020⁵⁵⁹.

Перший з них ввів у цивільне законодавство П'ятої Республіки поняття цифрові активи (*actifs numériques*), визначення яких

⁵⁵⁷ до речі, це припущення виявилось хибним, що чітко видно з різниці курсів BTC і BitcoinCash (прим. авт.).

⁵⁵⁸ Закон Французької Республіки, що стосується зростання та трансформації компаній № 2019-486 від 22.05.2019. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000038496102/>

⁵⁵⁹ Ордонанс про посилення боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, що застосовується до цифрових активів № 2020-1544 від 09.12.2020. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042636234>

синхронізовано з Директивою ЄС № 2015/849 (розділ X, ст. L 54-10-1, п. 2):

«Для застосування цієї глави цифрові активи включають:

...

2. Будь-яке цифрове представлення вартості, яке не емітується або не гарантується центральним банком або державним органом, не обов'язково прив'язане до валюти, що є законним платіжним засобом, не має юридичного статусу валюти, але яке приймається фізичними або юридичними особами як засіб обміну і яке можна передавати, зберігати або обмінювати в електронному вигляді.»

Варто відзначити певний акцепт цієї концепції Україною, яка з 2023 року теж ввела у свій класифікатор об'єктів цивільних прав (ст. 177, 179¹ ЦК України) поняття «цифрова річ».

Другий нормативний акт поширив на цифрові активи положення законодавства про фінансовий моніторинг та боротьбу з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму, і хоча специфічних дефініцій криптовалюти він не містить, але сам факт поширення сфери дії даного документа на криптовалюту зайвий раз підкреслив фінансову природу криптовалюти та інших цифрових активів, тобто демонструє погляд французької влади на місце криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав. Цей погляд поступово підтримує і бізнес – наразі криптовалюту в якості оплати за товари і послуги приймають окремі великі французькі компанії, на зразок онлайн-магазину La Redoute і телекомунікаційного гіганта Orange, а кількість власників криптовалюти вже вимірюється семизначним числом.

Італія

Основним нормативним актом у даній галузі в Італійській Республіці є законодавчий Декрет № 135/2018 від 14.12.2018 (затверджений законом № 12/2019 від 11.02.2019), т. з. Decreto Semplificazioni, що набрав чинності з 13.02.2019, після його офіційної публікації⁵⁶⁰. Законодавство Італії не дає власного загального визначення терміну «криптовалюта» (лише повторює дефініцію

⁵⁶⁰ Декрет Італійської Республіки «Щодо підтримки і спрощення бізнесу та державного управління» (Decreto Semplificazioni) №135/2018 від 14.12.2018. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2019/02/12/19G00017/sg>

віртуальної валюти, транспоновану з Директиви ЄС № 2018/843), натомість визначає поняття DLT, смарт-контрактів і іншу, більш специфічну секторальну термінологію. Це стало причиною юридичних дискусій з приводу правової природи криптовалюти (товарна вона чи грошова), тобто допустимим чи ні є використання криптовалюти в якості засобу платежу по приватних зобов'язаннях. За відсутності до 2023 року прямих вказівок закону, коли пункти про віртуальні активи внесли до бюджетного і податкового законодавства, поступово в країні склався консенсус з приводу того, що криптовалюту потрібно розглядати як платіжний засіб, що не має статусу законного засобу платежу – на зразок італійської ліри, яка виведена з обігу у зв'язку з введенням євро, або іноземних валют. У зв'язку з цим загальноприйнятим підходом в країні на сьогодні є допустимість криптовалюти в якості засобу платежу, якщо це передбачено відповідним договором сторін, тобто по суті, криптовалюта сприймається як цифрові приватні гроші, згода на прийом яких в оплату боргу або як засіб обігу повинна бути чітко артикульована. Водночас, враховуючи відсутність обов'язковості прийняття вказаного засобу платежу, практикою також вироблено правило, згідно з яким боржник має право замінити (а кредитор зобов'язаний прийняти) платіж криптовалютою на платіж фіатними грошима по курсу на день платежу, тоді як, навпаки, кредитор не має права вимагати виконання грошового зобов'язання у фіатній валюті, якщо сторони домовилися про проведення платежу у криптовалюті і боржник на цьому наполягає. Цим самим підкреслена грошова природа даного активу і його родовий, а не індивідуально-визначений характер. Щоправда, вказаний підхід на сьогодні більше опрацьований арбітражною практикою в господарських відносинах. Як приклад, можна навести рішення *ad hoc* арбітражу від 12.04.2018 (арбітр Розаріо Рабуано) у справі «GNOSIS ARCHITETTURA SOCIETÀ COOPERATIVA» проти Рікардо Кукарро⁵⁶¹.

В свою чергу, усталеного погляду державних судів на криптовалюту ще немає – вона кваліфікувалася у різних випадках і як

⁵⁶¹ Рішення *ad hoc* арбітражу (арбітр Розаріо Рабуано) від 12.04.2018 у справі «GNOSIS ARCHITETTURA SOCIETÀ COOPERATIVA» v Рікардо Кукарро. URL: https://giustiziacyile.com/system/files/allegati/arbitro_unico_marcianise_-_14_aprile_2018_lodo_arbitrale.pdf

засіб обігу, і як (останнім часом) фінансовий інструмент, тобто на рівні позиції держави грошовий статус активу наразі є дискусійним.

Законодавство, прийняте у 2023 році, спростило операції з криптовалютою, зокрема чітко передбачило, що правочини з криптовалютою не потребують нотаріального оформлення, що до цього також викликало юридичні суперечки через неоднакові погляди на правову природу криптоактивів.

Як і в Німеччині, в Італії холдери (утримувачі, володільці) криптовалюти не підлягають оподаткуванню, в тому числі на приріст капіталу внаслідок зміни курсів криптовалют по відношенню до фіатних грошей, до тих пір, поки цифрові активи не будуть конвертовані у фіатні гроші, що дало б змогу оцінити базу оподаткування у тій валюті, в якій податки повинні бути сплачені. Тобто діє принцип: «Немає доходів – немає податків».

Іспанія

Іспанія прирівнює угоди з використанням криптовалюти до бартерних в цілях оподаткування, тобто заперечує грошову природу цього активу, лише в ігровому бізнесі віртуальну валюту у 2014 році визнано електронним засобом платежу (але у даному випадку йдеться вже про централізовані віртуальні валюти, які не є предметом нашого дослідження). Згідно з Королівським Декретом – Законом № 7/2012 від 27.04.2021⁵⁶² країна ввела у внутрішнє законодавство положення Директиви № 2018/843, в тому числі запропоноване на загальноєвропейському рівні визначення віртуальної валюти як цифрового представлення вартості, яке ми вже наводили раніше.

Іншого спеціального регулювання криптовалюти країна наразі ще не розробила, проте симптоматично, що ряд повноважень щодо регулювання ринку цифрових активів законодавство Іспанії надає місцевій Національній комісії з ринку цінних паперів. Так, згідно з політикою вказаного органу Іспанія стала

⁵⁶² Королівський Декрет – Закон Королівства Іспанія про транспонування директив Європейського Союзу у питаннях конкуренції, запобігання відмиванню грошей, кредитних установ, телекомунікацій, податкових заходів, запобігання та усунення екологічної шкоди, переміщення працівників у сфері забезпечення транснаціональних послуг та захисту споживачів. №7/2012 від 27.04.2021. URL: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2021-6872

першою країною ЄС, яка ввела обмеження на рекламу крипто-валюти – блогери та PR-агенції з кількістю підписників понад 100.000 чоловік тепер зобов'язані під загрозою штрафу ставити позначку про рекламу в постах про цифрові активи всіх видів і попереджати комісію про рекламу не менше ніж за 10 днів до публікації.

Інші країни – члени ЄС

Більшість інших держав-членів ЄС наразі законодавчо не регулює питання, а деякі країни навіть не визнають власної компетенції в цьому питанні або потреби у державному втручанні на даному етапі (крім імплементації положень «антивідмивочної» Директиви № 2018/843, а з 2024 року – ще і Регламенту MiCA). При цьому на правозастосовчому рівні у таких країнах за криптовалютами не визнається статус електронних чи, тим більше, фіатних грошей⁵⁶³, тому описувати правовий режим роботи з криптовалютою у них складніше. Поза межами цього консенсусу думки окремих країн ЄС щодо кваліфікації криптовалюти як того чи іншого об'єкта цивільних прав відрізняються.

У Королівстві Нідерланди, відповідно до місцевого закону про фінансовий моніторинг, також відомого за аббревіатурою Wwft, органом, уповноваженим здійснювати регуляторний вплив на ринок криптовалют, є Банк Нідерландів, що мало би створити враження про кваліфікацію даного активу Нідерландами як грошового, такого, що виконує платіжні функції. Проте, криптовалюта хоч і розглядається центральним банком країни як обіговий актив, однак кваліфікується як інше майно⁵⁶⁴, що є подібним до того, як розглядався правовий статус криптовалюти в Україні до прийняття Закону України «Про віртуальні активи» та внесення у 2023 році змін до ст. 177 ЦК України і внесення у кодекс ст. 179. Тобто статус платіжного засобу або цінних паперів за даним активом не визнається, і, наприклад, в цілях оподаткування місцеві регулятори розглядають криптовалюту як капітальні активи та оподатковують її як багатство.

⁵⁶³ Проценко А. Т. Правовий статус віртуальних валют: світовий досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2016. № 2, ч. 3. С. 130-134. URL: http://www.pravoisusilstvo.org.ua/archive/2016/2_2016/part_3/23.pdf

⁵⁶⁴ Maria Wasinger. The Netherlands – The legal status of cryptocurrencies. URL: <https://blog.blockpit.io/en/netherlands-legal-status-cryptocurrencies>

Тим не менше, 11.06.2021 року директор бюро економічного аналізу при Міністерстві економіки та кліматичної політики Королівства Нідерланди Пітер Хасекамп закликав до повної заборони криптовалют на території Королівства, аргументуючи це непридатністю криптовалют для виконання функцій класичних грошей (бути мірою вартості, засобом обігу, платежу та нагромадження) і ризиками, які вони створюють для фінансової системи країни⁵⁶⁵. Науковий консультант міністерства, коментуючи питання статусу криптовалют як об'єкта цивільних прав, зокрема, зазначив:

«... Криптовалюти по суті не є ні грошима, ні фінансовим продуктом, але прикладом того, що лауреат Нобелівської премії Роберт Шиллер називає «заразна розповідь»: заразною історією, в яку люди вірять, тому що інші люди вірять у це.»

Проте, наразі уряд Королівства утримується від таких радикальних кроків, як заборона обігу криптовалют, віддаючи перевагу регуляторним заходам, зокрема з 21.05.2020 в королівстві частково імплементовані вимоги Директиви № 2018/843, яка стосується регуляторного середовища стосовно криптовалют (в аспекті заходів фінансового моніторингу).

У Королівстві Бельгія детального регулювання криптовалют немає. Де-факто на практиці вона прирівняна до електронних грошей, хоча формально не вважається ними згідно з рекомендаціями Директиви ЄС 2018/843. Не вважається криптовалюта на території Бельгії і фінансовим інструментом згідно з Законом «Про інфраструктуру ринку фінансових інструментів та транспонування Директиви 2014/65/ЄС» від 21.11.2017⁵⁶⁶, за допомогою якого у національне законодавство здійснена транспозиція положень Директиви Європарламенту та Ради ЄС №2014/65 від 15 травня 2014 «Про ринки фінансових інструментів, якою вносяться зміни у Директиви 2002/92/ЄС і Директиви 2011/61»⁵⁶⁷, оскільки

⁵⁶⁵ Pieter Hasekamp. Nederland moet de bitcoin in de ban doen. URL: <https://www.cpb.nl/nederland-moet-de-bitcoin-in-de-ban-doen>

⁵⁶⁶ Закон Королівства Бельгія «Про інфраструктуру ринку фінансових інструментів та транспонування Директиви 2014/65/ЄС» від 21.11.2017. URL: https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg_2.pl?language=fr&nm=2017014203&la=F

⁵⁶⁷ Директива Європарламенту та Ради ЄС №2014/65 від 15 травня 2014 «Про ринки фінансових інструментів, якою вносяться зміни у Директиви 2002/92/ЄС і Директиви 2011/61». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0065>

не входить у перелік видів фінансових інструментів, передбачених вказаним законом.

Податкове законодавство країни також лише побічно дає відповідь щодо погляду влади країни на природу криптовалюти, оскільки передбачає оподаткування операцій з нею як оподаткування «інших доходів, що підлягають оподаткуванню», тобто це не фінансовий інструмент і не річ.

Варто при цьому відзначити неоднозначне ставлення фінансових кіл країни до незабезпечених цифрових активів, таких як криптовалюта. Наприклад, у березні 2023 року на тлі банківської кризи колишній міністр фінансів Бельгії та член Європарламенту Йохан ван Овертвельдт закликав владу заборонити криптовалюту, мотивувавши цю пропозицію крахом банків Silicon Valley Bank та Signature Bank⁵⁶⁸.

Натомість дружню політику щодо криптовалюти проводить Велике Герцогство Люксембург, яке пішло далі всіх в ЄС і на рівні фінансового відомства, а згодом і закону (у грудні 2023 року) визнало криптовалюту в якості валюти, тобто прирівняло переказ криптовалюти до переказу фіатних грошей, заявивши про намір активно сприяти розвитку даної технології на державному рівні, що дало змогу залучити значну кількість криптоінвесторів у цю юрисдикцію. Це не означає надання Люксембургом криптовалюті статусу законного засобу платежу, однак принаймні приватно-грошова природа даного об'єкту цивільних прав владою країни не заперечується, що свідчить про акцепт і розвиток німецької моделі у цивілістичній науці Люксембургу щодо криптоактивів.

Втім, податковий орган в цілях нарахування і сплати податків розглядає криптовалюту в якості нематеріального активу⁵⁶⁹ обмінного характеру, що більше перегукується з підходом культурно близької Люксембургу Франції.

Ще одним хабом для криптоінвесторів з усього світу в останні роки традиційно була Мальта. Після прийняття Регламенту (ЄС) MiCA очікується, що її значення дещо впаде, оскільки буде нівельовано головну регуляторну перевагу Мальти – надзвичайно

⁵⁶⁸ URL: <https://informer.ua/uk/glava-shveycarskogo-banku-nazvav-bitkojin-mihuroma-kriptovalyuti-seryoznim-viklikom>

⁵⁶⁹ Cryptocurrency Regulations in Luxembourg. URL: <https://complyadvantage.com/knowledgebase/crypto-regulations/cryptocurrency-regulations-luxembourg/>

ліберальне законодавство з регулювання операцій з криптовалютою і діяльності криптобірж⁵⁷⁰.

Тим не менше, криптовалюти і далі розглядаються владою країни в якості віртуальних фінансових активів в цілях оподаткування і описуються як «цифрові засоби обміну», «засоби збереження цінності», «одиниці обліку» тощо. Подібний підхід дозволяє цій юрисдикції не конфліктувати з використанням криптовалют в платіжних цілях і цілях фінансових спекуляцій на організованих ринках та поза ними, що робить її досить привабливою для інвесторів, хоча на офіційному рівні платіжний статус криптовалюти і не визнається.

Регулювання сусідньої з нами Польщі становить особливий інтерес з огляду на те, яка кількість наших громадян, вимушено переселених внаслідок міждержавного збройного російсько-українського конфлікту, знайшла притулок саме у Польщі і намагається перенести туди господарську діяльність, якою займалася в мирних умовах в Україні (а нагадаємо, Україна входить в 5-ку найбільш дружніх країн для криптовалюти⁵⁷¹, де досвід володіння криптовалютою має 10% населення).

Комплексне і однозначне регулювання криптовалют у Польщі теж відсутнє і лише зараз, на виконання прийнятого Регламенту MiCA, напрацьовується відповідна нормативно-правова база. Загалом цивільне законодавство Польщі, до його остаточної уніфікації з іншими країнами ЄС, і судова практика кваліфікують криптовалюту як майнові права, що дещо відрізняє Польщу від інших країн Союзу. У всякому разі платіжний характер даного типу активів активно заперечується.

Цікаво, що на думку польського регулятора – Комісії з фінансового нагляду (KNF) – регулювання MiCA неспроможне усунути властиві криптоактивам ризики, а стандарт захисту цивільних прав інвесторів у криптовалюту залишиться значно нижчим, ніж рівень захисту, що пропонується інвесторам у традиційні активи фінансового ринку⁵⁷². Тим самим Польща вважає за необхідне продовжити дискусію щодо перспектив подальшо-

⁵⁷⁰ Йдеться про ухвалені ще 04.07.2018 три законопроекти щодо регулювання інфраструктури крипторинку (прим. авт.)

⁵⁷¹ URL: <https://open4business.com.ua/ukrayina-posila-chetverte-misce-sered-najbilsh-druzhnih-do-kryptovalyut-krayin/>

⁵⁷² URL: https://www.knf.gov.pl/komunikacja/komunikaty?articleId=83761&p_id=18

го нормативного врегулювання даного фінансово-технологічного явища.

Доволі спірним є правовий статус криптовалюти у іншого нашого сусіда – Угорщини. Вона не вважається річчю, оскільки не має фізичної форми – в цьому законодавство Угорщини цілком відповідало українському підходу до 2023 року, коли в ЦК України було внесено поняття цифрової речі. На думку угорського регулятора криптовалюти не можна також розглядати і в якості цінних паперів, оскільки вона не має емітента, як характерної ознаки цього об'єкта цивільних прав. Водночас, угорське законодавство не заперечує проти проведення розрахунків за цивільними і навіть трудовими договорами у криптовалюті, якщо є явно виражена воля сторін правовідношення це зробити. Тобто, таким чином Угорщина, де-факто визнає платіжний характер даного об'єкта цивільних прав, що є певним проявом цивілістичної традиції Угорщини по впливу на її правопорядок німецького (австрійського) права – вище ми вже коментували погляди німецької правової системи на криптовалюту як на певний вид приватних грошей.

Чехія і Австрія розглядають криптовалюти як нематеріальний і неспоживний актив, найперше в цілях податкового регулювання⁵⁷³. При цьому дані країни криптовалюту не тільки не сприймають в якості платіжного засобу, але навіть і не визнають за нею статус фінансового інструменту, не дивлячись на явне використання її суб'єктами приватного права в платіжних цілях. Втім, правова політика цих країн теж буде зазнавати певних вимушених коректив внаслідок транспонування в національне законодавство підходів Директиви ЄС № 2018/843 та Регламенту MiCA.

Фінляндія розглядає транзакції в криптовалютах як фондові контракти на різницю, тобто як спекулятивний фінансовий інструмент. Натомість сусідня Швеція, після вищевказаного рішення Суду Справедливості ЄС у справі Девіда Хедквіста, розглядає криптовалюту як засіб платежу (розрахунків), зрозуміло, приватно-правового, а не фіатного характеру.

⁵⁷³ Гребенюк М.В., Лук'янчук Р.В. Правовий режим криптовалют: досвід ЄС. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. №4. С. 310-323. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvvs_2017_4_29

Як і Фінляндія, фінансовим інструментом вважають криптовалюту і влади Болгарії та Греції, що впливає зокрема з підходу до оподаткування криптовалюти податком на приріст капіталу.

Натомість статус криптовалюти як фінансового інструмента, цінних паперів чи грошей заперечується Словаччиною, Словенією та Кіпром, хоча іншого регулювання (крім транспозиції євродирективи і підготовки до запровадження Регламенту MiCA) там не розроблено. Центральний Банк Кіпру, Міністерство фінансів і Міністерство енергетики, торгівлі, промисловості та туризму, наприклад, лише назвали криптовалюту свого часу «нерегульованим цифровим продуктом»⁵⁷⁴, щоправда це відноситься до того періоду нормативної невизначеності в середині 2010-х, коли подібні заяви робили і українські регулятори⁵⁷⁵.

В Румунії криптовалюта вважається цифровим активом з окремими елементами платіжних функцій, що створює подібність правового регулювання Румунії з французьким підходом.

Спеціальної нормативної бази, поза запровадженням положень Директиви ЄС № 2018/843, не має і Хорватія. В податковому аспекті операції з криптовалютою розглядаються як операції з фінансовими цінностями. При цьому Центральний Банк Хорватії підкреслює, що криптовалюту, як беземітентний платіжний засіб, не можна розглядати в якості електронних грошей у відповідності до п. 7 ст. 3 Закону Хорватії «Про електронні гроші»⁵⁷⁶.

Відношення Португалії до криптоактивів, поза межами питань оподаткування і боротьби з відмиванням брудних коштів та фінансуванням тероризму, висловив Центральний Банк цієї країни. На його думку, як емісія, так і продаж такого роду цифрових активів не є забороненим. Їх використання не слід ототожнювати з використанням законного платіжного засобу, тобто прийняття криптовалют не є обов'язковим і не забезпечується правовим примусом з боку держави, а відповідні операції здійснюються на власний ризик їх учасників, але водночас їх обіг і не вважається використанням грошових сурогатів, тобто є легальним. З подат-

⁵⁷⁴ URL: https://www.centralbank.cy/en/announcements/18032014-2?utm_source=coinspaidmedia&utm_medium=referral&utm_campaign=cryptocurrency-market-cyprus

⁵⁷⁵ URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodo-statusu-kriptovalyut-v-ukrayini>

⁵⁷⁶ URL: <https://www.zakon.hr/z/426/Zakon-o-elektroničkom-novcu>

кової точки зору криптовалюта в Португалії не вважалася валютою чи фінансовими активами, радше «іншим майном». Разом з тим, з квітня 2022 року нотаріусам в Португалії дозволили посвідчувати договори купівлі-продажу нерухомості зі 100% оплатою в криптоактивах, без попереднього переводу грошей у євро, що вимагалось раніше. Це свідчить про поступове прийняття правозастосовною практикою платіжного характеру криптовалюти, як приватних грошей.

Не має специфічного, поза вищеописаним європейським, законодавчого регулювання криптовалют Ірландія, проте її відомий своєю ліберальністю податковий режим притягує в цю юрисдикцію багатьох технологічних гігантів, в тому числі і криптовалютного ринку. Водночас, голова Центрального банку Ірландії Габріель Махлуф заявив у травні 2023 року⁵⁷⁷, що якщо Регламент MiCA дозволить зменшити ризики використання забезпечених криптоактивів (платіжних токенів та ART) та рухатися далі у напрямку розкриття їх потенціалу, то використання незабезпечених криптоактивів⁵⁷⁸ викликає великий скепсис і схоже на шахрайську «схему Понці»⁵⁷⁹.

Заперечує платіжну природу криптовалюти Королівство Данія, хоча країна повністю ліберально ставиться до використання цього фінансово-технологічного феномену. В податкових цілях криптовалюту, як і інші криптоактиви, влада королівства розглядає як майно, особисту власність, тому оподатковує його реалізацію, а не стягує податок на приріст капіталу, якщо курсова вартість криптовалюти щодо фіатних грошей зростає.

Дружніми до криптовалюти, а у багатьох питаннях і технологічно та інфраструктурно передовими в роботі з криптовалютами є країни Балтії. Проте підхід їх до кваліфікації криптовалюти як об'єкта цивільних прав також дещо специфічний і неоднорідний.

Так, у Латвії до осені 2017 року криптовалюта трактувалася місцевим регулятором – Комісією по ринках фінансів і капіталу, а також податковою службою – Службою державних доходів, як «договірний платіжний засіб». Проте після коректив у законодав-

⁵⁷⁷ URL: <https://www.centralbank.ie/news/article/blog-crypto-and-how-we-can-protect-the-consumer>

⁵⁷⁸ До яких відноситься і класична криптовалюта (прим. авт.).

⁵⁷⁹ Перша широко відома фінансова піраміда, названа іменем її ідеолога, американця Чарльза Понці (прим. авт.)

стві, де віртуальну валюту назвали *«цифровим відображенням вартості»* почала поширюватися точка зору, згідно з якою для цілей оподаткування криптовалюта розглядалася як специфічна форма інформації, а тому сама собою криптовалюта не повинна розглядатися як об'єкт оподаткування до тих пір, поки вона не конвертується у будь-яку форму коштів, товарів чи іншого майна.

Литва, за прикладом Фінляндії, вважає криптовалюту (точніше, за буквальною текстом законодавства – віртуальну валюту) фінансовим активом і навіть іде далі, називаючи її засобом обміну, однак при цьому прямо заперечує за нею статус грошей, валюти та законного платіжного засобу.

Зрештою, Естонія справедливо вважається найбільш передовою в питаннях цифрового розвитку країною ЄС, оскільки цифровізувала більшість сфер життя країни, навіть вибори. Країна є батьківщиною цілого ряду інноваційних ІТ-рішень, звичних наразі, наприклад, того ж застосунку Skype. Специфічного законодавства щодо правового статусу криптовалюти в країні немає (як і в інших країнах ЄС, впроваджуються тільки загальноєвропейські норми по транспозиції вищевказаних Директиви та Регламенту MiCA), проте місцеве законодавство про прибутковий податок з фізичних осіб розглядає криптовалюту як «інше майно» і по аналогії з нерухомим майном чи фінансовими активами оподатковує різницю між ціною придбання та ціною реалізації даного типу активів.

Підсумовуючи огляд правового регулювання статусу криптовалют на рівні Європейського Союзу в цілому та окремих його держав-членів зокрема, варто ще раз відзначити, що дане питання відноситься до спільної компетенції Союзу і країн-членів, а відтак поки що складно очікувати тотальної уніфікації підходів європейських країн до правової кваліфікації криптовалют.

Уніфікація законодавства на рівні ЄС, що виразилася у прийнятті і впровадженні Регламенту MiCA, стосується більшою мірою питань фінансового моніторингу, комплаєнсу, адміністративного регулювання фінансових ринків і лише меншою мірою цивільно-правових питань, таких як захист прав споживачів, відшкодування шкоди тощо. А це означає, що цивільно-правові аспекти функціонування криптовалют і надалі залишатимуться для врегулювання на розсуд країн-членів, чії правові школи все ще є досить різними.

Надані спочатку Директивою (ЄС) 2015/849 від 20.05.2015, потім Директивою (ЄС) 2018/843 від 30.05.2018 і зрештою Регламентом МіСА визначення криптоактивів та, зокрема, віртуальних валют як *«цифрове представлення вартості . . .»* не дають остаточної відповіді щодо місця криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав ЄС в тому розумінні чіткої класифікації таких об'єктів, яке надає, скажімо, українське цивільне законодавство (ст. 177 ЦК України). Країни ЄС кваліфікують криптовалюту і як приватні гроші, і як фінансовий інструмент, і як майно / інше майно / особисте майно, і як майнові права, і як нематеріальний актив з функціями засобу обміну, і як цифровий актив, що, безперечно, ускладнює захист цивільних прав користувачів криптоактивів в межах єдиного ринку ЄС через розбіжність в правових поглядах на саму природу даного явища. Суди різних країн просто будуть по-різному застосовувати загальні норми цивільного законодавства та аналогію закону (там, де регулювання недостатньо), а це обов'язково викличе існування протилежної судової практики.

Враховуючи це, країнам ЄС ще належить пройти довгий шлях до реальної уніфікації поглядів на юридичний статус криптовалют та межі допустимості їх використання. В свою чергу, Україні, як країні – кандидату в члени ЄС, доведеться у недалекому майбутньому здійснити транспозицію Регламенту МіСА в національне законодавство. Водночас, Україна може запропонувати країнам ЄС власний досвід врегулювання правового статусу цифрових речей (зокрема ст. 179¹ ЦК України), як альтернативу, наприклад, концепції «приватних грошей» чи концепції «фінансового активу» при обговоренні уніфікації правового регулювання криптовалют в Європі.

О-75 Особисті немайнові права особи та права на віртуальні активи в умовах цифровізації: порівняльний аналіз законодавства країн Європейського Союзу : монографія / за редакцією проф., д.ю.н. С.Б. Булеци, проф., д.ю.н. М.В. Менджул. Ужгород: РІК-У, 2024. 356 с.
ISBN 978-617-8390-48-8

Монографія розкриває результати компоративного аналізу національних правових систем європейських держав, які регулюють різні аспекти здійснення особистих немайнових прав особи та прав на віртуальні активи у контексті процесів цифровізації. У виданні висвітлено особливості правового регулювання особистих немайнових прав та права на віртуальні активи в умовах цифровізації у окремих державах Східної та Центральної Європи (Польщі, Естонії, Словаччини та Чехії), Західної та Південної Європи (Сполученого Королівства, Італії, Іспанії, Монако, Ліхтенштейні, Нідерландах, Німеччині, Швейцарії). Крім того, розкрито міжнародне регулювання цифрових прав та правове регулювання криптовалюти в ЄС. Написання та видання монографії «Особисті немайнові права особи та права на віртуальні активи в умовах цифровізації: порівняльний аналіз законодавства країн європейського союзу» відбулося в рамках наукового проекту молодих вчених ДБ-918 «Права на віртуальні активи та особисті немайнові права в епоху цифровізації» за фінансової підтримки Міністерства освіти і науки України.

УДК 347.121.1:004.946(4)

Наукове видання

**ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ОСОБИ ТА ПРАВА
НА ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА КРАЇН
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

*За редакцією
проф., д.ю.н. С.Б. Булеци,
проф., д.ю.н. М.В. Менджул*

*Комп'ютерна верстка: А. Дербак
Дизайн обкладинки: В. Куклишин*

Підписано до друку 02.12.2024. Гарнітура CharterITC.
Формат 60х84/16. Ум.друк.арк. 20,7. Наклад 300 прим. Замовл. № 226К.

Оригінал-макет виготовлено та віддруковано:
ТОВ «РІК-У», 88006 м. Ужгород, вул. Карпатської України, 36
Свідоцтво Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року